

Az 1848 előtti Temesvári Orvosegyesület és alapítója, Wachtel Dávid (1807–1872)

Kiss László dr.

Motto: Temesvár 2023-ban Európa kulturális fővárosa

Az első magyar orvostársaságok történetét feldolgozó s az *Orvosi Hetilap* hasábjain 1977-ben megjelent tanulmány [1] a vidéki orvosegyesületek közt az első helyen említi a temesvári (ma: Timișoara, Románia) kezdeményezést. E tanulmány azonban csak lexikális tömörséggel foglalkozik a témával. Az elmúlt közel ötven év alatt számos új, főleg a korabeli lapokban publikált adat bukkant elő. Ezekre támaszkodva – a mottóként szereplő tényről ösztönözve – megpróbáljuk összefoglalni a temesvári orvostársaság történetét, különös tekintettel a társaság megalapításában s működésében kulcsszerepet játszó Wachtel Dávidra.

Bár az egyesülési vágy első csírái már a XVIII. században megjelentek a magyarországi orvosok körében – Szepes vármegye fizikusa, a késmárki Fischer Dániel „invitáló levelében” 1732-ben egyesületalapítást szorgalmaz; hasonlóképpen próbálkozik a pesti orvosi kar professzora, Winterl József 1784-ben –, az életképes csírák csak a reformkorban hullnak megfelelő táptalajra. Követendő példát a német orvosok és természetvizsgálók 1822-ben megindult vándorgyűlései mutatnak. 1837. március 18-án egy fiatal, a Békés megyei Mezőberényben működő orvos, Paczek József (1811–1859 után) a kor olvasott lapjában, a *Társalkodóban* felhívást tesz közzé. (Az *Orvosi Társ* kiadása 1833-ban félbeszakadt.) A német példára hivatkozva magyar orvosi és természetvizsgáló egyesület megalakítását javasolja. A tudomány akkor nemzetközi nyelvén, latinul értekezők gyűléseit minden évben az ország más-más városában tartanák, hogy „ne csak Budapest (!) haladjon a műveltség mezején” [2]. Sokáig úgy tűnik, hogy Paczek szenvedélyes felhívása is – Fischer és Winterl próbálkozásaihoz hasonlóan – süket fülekre talált.

1839. március 31-én azonban megjelenik az 1838-ban újraindított *Orvosi Társ* hasábjain Czilchert Róbert (1809–1884) doktornak a Nyitra vármegyei Tótmegyeren (ma: Palárikovo, Szlovákia) írott levele [3]. A Bécsben 1832-ben végzett s az 1830-as években gróf Károlyi Lajos tótmegyeri uradalmának orvosaként működő s nem először tollat ragadó Czilchert – 1838-ban ő írta meg a felvidéki szliácsi fürdő első magyar nyelvű monográfiáját [4] – először az *Orvosi Tárról* szól „valamit”.

A lap 1833 és 1838 közötti meg nem jelenésének okát abban látja, hogy nincs elég, magyar nyelven író szerző. Ezért tartja fontosnak orvosi egyesületek (!) megalakítását. Mert Paczekkel ellentétben – akinek írására hivatkozik – nem az évenként egyszer összejövő országos gyűlést javasolja, hanem azt, hogy vármegyenként alakuljanak orvosegyesületek. Ezekből alakulhat ki majd idővel „egy nagyobb központi magyar egyesület”. S hogy ne csak írásban biztassa kollégáit, 1839. június 2-án arról tesz „jelentést” az *Orvosi Társ* hasábjain, hogy „Nyitra vármegye egyesült orvosai” április 30-án már második gyűlést tartják [5].

A felvidéki Czilchert „valami ... az orvosi egyesületek ügyében” című értekezését „legélénkebb örömmel” olvasta dr. Wachtel Dávid bántási kincstári orvos az ország déli részén, Temesvárott [6]. Tudatja a lap olvasóival, hogy „nálunk már nem csak jámbor kívánság, hanem életerős, szép gyümölcsöket ígérő valóság” az egyesület. 1838 vége felé született meg a „közkívánság”, amely alapján 1839. január első napján tartotta meg első rendes ülését a 13 temesvári orvosból, 4 sebészből és 4 gyógyszerészből álló Temesvári Orvosi Egyesület. Havonta kétszer tartandó üléseiken elsősorban a helybeli viszonyokat (időjárás, lég- és hőmérő állása, szelek forgásai), a mindenkor kórállapotot kívánják szemmel tartani, valamint a napi gyakorlatban szerzett észrevételeiket és tapasztalásaikat közreadni, előszóban és dolgozataik felolvasásával. Figyelemmel fogják kísérni azt a 12 német s magyar orvosi lapot – ez utóbbiak közt az *Orvosi Társ* –, mely a titoknak, illetve némely tag címére jár. Terveikben szerepel egy orvosi könyvtár felállítása, sebészeti műszerkészletük bővítése és pénztár alapítása „ügyfeleink özvegyei s árvái” részére.

E fenti rövid hírt egészíti ki Wachtel az 1839. július 11-én megjelent s a *Társ* teljes 2. számát kitöltő dolgozatával [7]. Azon reményét fejezi ki, hogy „házánk is nem-sokára bírand orvosi egyesületekkel”. Példaként említi a kis Svájcot, ahol 11 orvos-, illetve természetvizsgáló társaság van, és a „rabláncaitól alig menekült Hellas” (Görögország) Athénban működő természetvizsgáló társaságát. Az ezekhez hasonló hazai egyesületek szükségét és hasznát már nem kell bizonygatni – véli –, ideje

azonban foglalkozni az „alkotó rendszabályokkal”. Tizenhat pontban foglalja össze a rendszabályokat – íme a legfontosabbak: az egyesület rendes (helybeli) és levelező tagokból áll; a rendes tag tagdíjat fizet; ebből vásárolnak folyóiratokat, sebészeti műszereket, fedezik az özvegyek, árvák „tőkepénztárának” kiadásait; titkos szavazással választanak egy év időtartamra elnököt, titoknokot és pénztárnokot; az elnök két szavazattal bír; a titoknok jegyzőkönyvet vezet, ügyel az egyesület levelezésére, tudósít az egyesület munkájáról; az egyesület üléseit havonta egyszer (elsején) vagy kétszer (elsején és 15-én) tartja az e célra bérelt lakásban; évente egyszer közgyűlést tartanak tisztújítással és a titoknok éves beszámolójával; idegen orvosok vendégként meghívhatnák.

Korrigálhatjuk tehát eddigi ismeretünket, ti., hogy az első fennmaradt vidéki orvostársasági alapszabályzat a pápai társaságnak az 1846-ban az *Orvosi Tárban* közölt alapszabályzata [1] – a most ismertetett, Wachtel által közzétett alapszabályzat 7 évvel korábbi! Wachtel tisztában volt a szabályzat közzétételének jelentőségével – ezt írja: „Ezen elvek szerint ... hazánk minden népes városában, sőt némely mezővárosaiban is alakulhatnának orvosi egyesületek...” Ezek a kis egyesületek összeköttetésben lennének egy naggyal – „alkalmasb várost illy nagyszerű intézet alapítására Budapestnél ugyan nem ismerék”.

S mintegy a fenti szabályok gyakorlati működésének illusztrálásaként már egy hét múlva, 1839. július 21-én megjelenik az *Orvosi Tárban* Wachtel Dávid gyógytudor újabb közleménye, amelyben az egyesület május 15-i ülésén elhangzott két felolvasást ismerteti [8]. Elsőként a víziszornynak egy különös esetét mutatja be, melyet az egyesület akkori titoknoka, dr. Siess Károly olvasott fel. Siess dr. szerint a „helyi hírlapokban” is nagy port felvert esetben egy 30 éves, mindig egészséges férfi május 2-án „görcsökbe esett”, a segítségre hívott lelkész rajta a víziszorny jeleit látta – már a víz látására dühöngeni kezd –, és május 8-án meghalt. Dühös eb nem marta meg őt, viszont a családja szerint 29 évvel ezelőtt az őt szoptató anyját megmarta, s az anya bele is halt e „megsebesítésbe”. A kazuisztikát bemutató dr. Siess felteszi a kérdést: vajon a víziszornyban szenvedő anya „fertőztet-e meg” gyermekét nyálával vagy tejével? Ha igen, szunnyadhatott-e a „méreg” 29 évig gyermekében? Wachtel így kommentálja az esetet: nem hisz a 29 évnyi „szunnyadásban”, a leírt nyavalya valószínűleg csak „kórjelenségi” (tüneti) víziszorny: az elhunyt a „szeszies italokat mérsékletlenül kedvelte”. Wachtel tehát a betegséget „igen forró hagymáznak (tífusznak) vagy agylobnak” tartja, melynek egyik „mellékjele” a víziszorny volt.

A másik felolvasásban Abl Fridrik „itteni tábort gyógyszertári tiszt” a nadályok (piócák) ritkulására hívta fel a figyelmet. Hat-nyolc évvel korábban akármennyit lehetett kapni a „pórságtul”, „jelen év elején pedig Temesvárt a legnagyobb áron sem valának kaphatók”. Az ok a nadályok élőhelyeit bérlők „haszonvágya” – a nadályokat külföldre küldik. (Valószínűleg Franciaországba, ahol ez idő tájt tombol a Broussais hatására elterjedt mértéktelen

piócázás.) Wachtel „czélszerű rendszabályokat” sürget, melyeknek része lehet „a nadálytenyésztés mesterséges tavakban”.

A Temesvári Orvosegyesület fénykora az 1839-es év, melynek történései Wachtelnek köszönhetően jól dokumentáltak. Az egyesület jegyzőkönyvéből összeállított krónikáját az *Orvosi Tárban* 1840. novemberi számaiban olvashatták a temesvári példát követni akarók. A 21. számot ismét teljesen [9], a 22. számot is félig kitöltő [10] jelentés orvostörténetileg (és helytörténetileg) értékes közléssel indul. 1838. december 17-én dr. Csokerlyán György temesvári lakásán egy orvosegyesület alapítása céljából a következő személyek gyűltek össze:

- Abl Frigyes, temesvári cs. kir. tábori gyógyszerértári tiszt,
- Baich Vazul orvosdoktor, Temesvár városának főorvosa,
- Becher János, Fabrik külvárosi gyógyszerértárbirtokos,
- Bonomi Antal, orvos- és sebészdoktor, szülész- és szemésmester, t. temesmegyei tiszt. főorvos,
- Brecher János, temesvári polgári sebész,
- Csokerlyán György, egykori torontálmegyei főorvos, jelenleg a buziási fürdők orvosa,
- Czermak Károly, cs. kir. tanácsnok, bánsági kormányzó tábori főorvos,
- Deutsch József, orvosdoktor, „az utolsó közgyűlés óta temesmegyei tiszt. főorvos”,
- Eirich Péter, sebésmester, városi r. seborvos,
- Kleszky János, gyógyszerész, Koronghi Koronghy János, Temesvár polgármestere s egyszersmind gyógyszerértár birtokosa nevében,
- Mayer József, sebész és szemésmester,
- Mikes János, sebésmester, városi r. seborvos,
- Reichard Jakab, orvosdoktor,
- Rothmänner Károly, gyógyszerértárbirtokos,
- Scherffer Vilmos, orvos sebészdoktor, szülész- és szemésmester cs. kir. tábori főorvos,
- Stefanovich Tamás, orvosdoktor, városi tiszt. főorvos,
- Vargics János, sebésmester, városi r. seborvos,
- Virág Ferdinánd, orvosdoktor, városi tiszt. főorvos,
- Vittner Adolf, orvos és sebészdoktor – „tavasz óta a vallásos alapítványi jószágok r. orvosa Csákován”,
- Wachtel Dávid, orvosdoktor, kir. kincstári főorvos.

E névsor több szempontból is fontos dokumentum. Bizonyítja, hogy vidéken jobb volt a viszony az orvosdoktorok és seborvosok, gyógyszerészek között, mint a Wachtel által is példaképnek ajánlott Budapesten. A fővárosban ugyanis az 1837-ben alakult Orvosegyesület csak orvosdoktorokat vett fel, sebészeket és gyógyszerészeket nem [1]. Igazi demokratikus összefogás jellemezte a temesvári egyesületet, amely nemcsak a kb. 18 000 lakosú szabad királyi város orvosdoktorait, seborvosait és gyógyszerészeit tömörítette, de felvette tagjai közé a Temesvárott állomásozó katonaság orvosait, seborvosait is.

Wachtel szerint hasonló demokratikus légkör jellemezte az egyesület „igazgató tagjainak” megválasztását is. Egyesületi elnök dr. Csokerlyán György, jegyző

(titoknok) dr. Siess Károly, pénztárnok Abl Frigyes lett. A fentebb már ismertetett „egyesületi rendszabályokat” Wachtel vezetésével egy öttagú „küldöttség” (Abl, Deutsch, Mayer, Siess, Wachtel) dolgozta ki.

Wachtelnek az Egyesület jegyzőkönyveiben megörökítettek alapuló közléseit olvasva hiteles képet kapunk arról, mi foglalkoztatta 1839-ben leginkább orvosainkat. Már a 3. ülésen élénk vita alakul ki dr. Deutschnak az egyházi anyakönyvek (1819–1838) adatai alapján tett azon megállapítása miatt, hogy Temesvárt „a népesség száma a holtakéhoz 16:1-hez”, míg Pesten ez csak 28:1-hez. Egyesek a rendetlen életmódban, alkoholizmusban látják ennek okát, míg Wachtel és társai (Deutsch, Siess) szerint a magasabb halálozás oka „az itteni égalji viszonyokban” keresendő. Érdekes helytörténeti vonatkozást találunk az e témához fűzött lábjegyzetben. Wachtel szerint az égalji viszonyok ugyan javulnak a mocsarak lecsapolása, a várakok feltöltése és „az egészségre... ártalmas ristenyésztes” (!) szinte teljes megszüntetése következtében, de ez még nem elég. Nem annyira a mocsarak kipárolgása, mint a víz fenekén „az életműves [organikus] testek”, a rothadó anyagok hatnak ártalmasan az egészségre. Minden ilyen „posványfészket” fel kellene tölteni, de nem trágyával – ajánlja Wachtel. Wachtel lábjegyzete tekinthető a népbetegségnek tartott váltóláz (posványlég, malária) iránti orvosi érdeklődés – Temesvár „hideg-lélős” terület még a XIX. század első felében is [11] – egyik első fecskéjének. (Az első magyar nyelvű monográfia, Topperczer Tamástól „A váltóláz természet-történetjének vázlata 1836” kéziratban maradt [12] – másolata a birtokomban van. K. L.)

A 7. ülésen (április 2-án) arra a kérdésre keresték a választ: „elejét vehetni-e a lobnak vérbocsátás által?” Wachtel egyrészt idézi a jegyzőkönyvben rögzített választ – lehet, de nem akkor, ha „különös hajlam” mutatkozik a „gyuladásokra, kivált a tüdőlobra” –, másrészt ismét részletes lábjegyzetben fejti ki saját véleményét. Leszögezi, hogy „hajlam nélkül semmi betegség nem eredhet” – majd így folytatja: ennek a hajlamnak azonban „különösnek” (specifikusnak) kell lennie, mert a „kórhajlam általában ... csak eszme”. Erről a különös lobhajlam meglétéről azonban „mathematice” bizonyosnak kell lennem, de az orvostudomány még nem „Mathesis” (matematika). Ezért – figyelmeztet Wachtel – a vérbocsátással (érvágás, venesectio) ott, hol „lob nem fogna következni ... ott az embert legnemesb s szükséges nedvét elpazarolva, sokat ártanak”.

A 15. ülésen (okt. 15-én) a „Krassó megyei bujakórra nézve közöl adatokat”. Ez esetben is a közléshez csatolt lábjegyzet az érdekes, melyben Wachtel az 1830-ban alapított lugosi bujakórházban tett látogatására emlékezik. „Bujasenyves fekélyek ... kütegek ... csontgöbök ... elcsontkítások; az orr, a szájjpadlat, a fogak hiánya ... csontszú ... s mindezen bántalmak ... ugyanazon egy egyedben” – sorolja a szifilisz ma már nálunk nem látható II–III. stádiumának tüneteit. „Mi több, már a magzat

anyja méhében bujakóros.” E kórházba kerülnek a magukat orvosi felügyelet nélkül „higanykénettel” füstölgetők, akik így a bujakórhoz „higanykórt” is csatolnak.

A Temesvári Orvosegyesület kezdetben dr. Siess házában egyik szobájában ülésezett, majd 1840-től a városháza termében. Az 1839 decemberében tartott tisztújításon dr. Baich Vazult elnökké, Wachtelt titoknokká választották.

Az Egyesület további sorsáról kevés adat maradt fenn. Figyelemre méltó, hogy az 1843-ban Temesvárott összegyűjtött Magyar Orvosok és Természetvizsgálók IV. vándorgyűléséről kiadott Munkálatokban nem esik szó a Temesvári Orvosegyesületről. Az Egyesület 1840 utáni története további kutatást igényel.

Irodalom

- [1] Kapronczay K, Szemkeő E. The first Hungarian medical societies. [Az első magyar orvostársaságok.] Orv Hetil. 1977; 118: 2164–2166. [Hungarian]
- [2] Paczek J. Some words for physicians and other natural physicists of my Country. [Néhány szó Hazám orvosaihoz s egyéb természettudósihoz.] Társalkodó 1837(22): 85–86. [Hungarian]
- [3] Czilchert R. Something in cause of Orvosi Tár and of Hungarian medical society. [Valami az orvosi tár, s magyar orvosi egyesület ügyében.] Orvosi Tár, 1839. Új folyamat, második félév, 13. sz., 192–200. [Hungarian]
- [4] Kiss L. History of Szliács in the reform era. [Szliács reformkori története.] Balneológia Gyógyfürdőügy Gyógyvidékenforgalom 2021; 39(2): 19–26. [Hungarian]
- [5] Kiss L. The short but instructive story of the Medical Society of Nyitra County (1839–184?) – Robert Czilchert (1809–1884). [A Nyitra megyei orvosegyesület rövid, de tanulságos története (1839–184?) – Czilchert Róbert (1809–1884).] Orv Hetil. 2009; 150: 663–665.
- [6] Wachtel D. The Medical Society in Temesvár/Timișoara. [A Temesvári Orvosi Egyesület.] Orvosi Tár, 1839; II. félév, 267–269. [Hungarian]
- [7] Wachtel D. One more word for the sake of medical societies to be founded in our country. [Még egy szó a hazánkban alapítandó orvos-egyesületek iránt.] Orvosi Tár, 1839; III. félév, 17–32. [Hungarian]
- [8] Wachtel D. From proceedings of medical society at Temesvár. [A temesvári orvos-egyesület dolgozataiból.] Orvosi Tár, 1839; III. félév, 3. sz., 33–37. [Hungarian]
- [9] Wachtel D. The medical society at Temesvár in 1839. [A temesvári orvosegyesület 1839-ben.] Orvosi Tár, 1840; V. félév, 321–336. [Hungarian]
- [10] Wachtel D. The medical society in Temesvár. (Continuation and the end.) [A temesvári orvosegyesület 1839-ben. (Folytatás és vége.)] Orvosi Tár, 1840; V. félév, 343–351. [Hungarian]
- [11] Gortvay Gy. The history of modern medical culture and public health in Hungaria. Vol 1. [Az újkortól modern magyar orvosi művelődés és egészségügy története. I. kötet.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953. [Hungarian]
- [12] Kiss L. The sketch of the natural history of intermittent fever by Tamás Topperczer. [A váltóláz természet-történetjének vázlata dr. Topperczer Tamástól.] Comm de Hist Artis Med. 1999; 166–169: 41–57. [Hungarian]

(Kiss László dr.,
SK-93 008 Csilizradvány 284.,
Szlovákia
e-mail: kissagi1943@gmail.hu)